84(5Абх)
Г 94

Д. І. Гуліа

Абаззеі.

(А. Переҕелі і-«поэма» аqнvт̆ ахv іаҕуіҕнv еіҕагоуп).

Ат̆vм жѡан ацаqа

(Асуаа рvбзазаш̆аqнvт̆).

Наркомпрос іҕнаӂvіт.

АqУА.
Типография ГУКХ'а имени тов. Ленина.
1923 ш.

...ТЕКА
АБХА... ИНСТИТУТА
ГУ... ...ЕРНЫХ
ИС... ...ОВАНИЙ

АБАЗЗЕІ.*)

(іҷалахеу азкабӂѵуп).

I

Азкѡан іаӱа азааігуа,
Аш̆ха һарак-ду аѐѵ,
Аурсі ҕбаареі узелмѵргѵуа
Ҵѵс-ҕѵѡраҵас акѵ убоіт.

Ӡѵпг̆ѵ, ҕхѵпг̆ѵ аамҕҕуа ззеҕшѵу
Іааілѵш̆ѵу ҕсуа ,,ҕацхауп,"
Аӡѵп іҕхауп, аҕхѵн іх̆щ̆ащоуп,
Аш̆ха паара іадҷаҵалоуп.

Дѵдѵі-маҵѵс еілаѡѵптѵуа,
Аш̆хаі агѵеі анарӡѵӡѵуа,
Аҕсҕҕа еілач аѐѵларҷунѵ
Абрі ах̆чоіт іахаҕанѵ.

Амза каҕха анакутчуа,
Амра цаҕ-цаҕ іанарлашуа,
Аҕсҕеі аш̆хаі еібаргурҕуа
Дара абарҕҕуа іанѵрҕѵлуа,

Абрі аѡнѵ гурҕахухаӡоіт,
Бааі-ханѵі аҵанарӡѵуеіт,
Урҕҕуа абрі іузадкѵлуам,
Ігуазѵрһагхоіт, іҕшӡаӡахоіт.

*) Аӑӡаѡѵ

Наq «аҧацхах̇» пѵіга мѡасѵ
Іаѐагалоуп аӣха наара
Імѡа-ц̆ѓанѵ, мѡа-хуасҕанѵ,
Щарахѵмзар еѓзаѐамлуа.

Уах̇ інеірцѵ іаҕузкѵзѓѵ,
Імазароуп інеігѵмкуа
Агу еіцамкѵуеі, абла ҭарѵі,
Аіхаѡа зхау алабаӣеі;

Ма дхаҭаҕуҕуанѵ̇ даҕуҭазароуп,
Ладеі-ѡадеі зеѓѵ ззеіҧшѵу,
Аӣха іааҕаз, щара ззѵмдруа,
Араӣ-ҧц̆аха-аѐѵ бзіа.

Уа інхоҭа зклар ірѵлкінѵ
Qуаҧа-ѐаҧа, аӣха аҕуцап?
Аҧсҕа, арха, аҧшҕараҕуа
Дабаҭѵіу зѵҭаq іӣҕоу?

Ҥара аҕахѵ̇м-уі даҧсѵоуп,
Делҭа-лҕуцҕа, деіѵххаҕа,
Хучѵ ізѵрхо, дѵу рацамӣо,
Ацѓеі бзіеі зеѓѵ ізеіҧшуп.

Аѐѵ ҕоуҕан, абц̆ар бзіа,
Хҕѵрҧа рҕаҕа ачѵху ѵрѓалуа,
Іуап-хулда еілаһауа...
Уаһаѓ акѵ деілаһауам.

Аха дѵрѡаѓ акѵ аццаҭуп,
Бзіа бара зеѓѵ ірхакѵу,
Зеѓѵ ірҧх̇аҕуа гу-ҭаҭагас
Абрѵѓ ман-ҥа азѵіҥозма?

Апасѵҧѓѵ іааізѵѓаѓан,
Убрі азѓѵ дхуданамҭѵіт,-
Абзіаҕуа хкѵла іреіҕѵз
Убрі ішqа лхѵ панархѵеіт.

Абар іцѵуеіт мѵзкѵ іаша
Дааіган дѵімоуп лѵла ҕшаша
Алмас ҕӱаха, ах̌ѵ рӱаӱа,
Гуазѵрhага, аіхѵӱаша.

Лара ілѵх̌ӡуп Назі-Брола,
Одѵт̌ далѵіааіг-Агѵрт̌ѵла,
Лѵеіҕш дѵqамѵзт х̌ѵӡла-ҕшала,
Деіҕаhат̌ѵп зеӱ̌ѵ рѵла.

Лѵ̀гу ацаҕха, бзіабара
Ізалѵртіт зеӱ̌ раҕх̌аӡа,
Еіж̌арамкуа пагӡарала
Абрі аҕсуа лѵлашара.

Урҕ рѵпхат̌а, реібабат̌а
Ізлаqаз-hа іузhаӡашам,
Калам-царӱ̌ѵ пап-qазала
Амсѵр ҕаадѵш іазѵнцашам.

Дӱ̌ѵлѵі жфанѵі ірбж̌анакѵз
Лаҕсуа еіҕѵз аӱ̌ѵ лбомѵзт,
Qармеі ӡахуеі ацла ішакушо-еҕш,
Іара дѵікушон, даӱ̌ѵізӡат̌уан.

Гулѵеі ҕсѵлѵеі еібадѵрпѵ,
Разqѵі пасѵҕ еідѵркѵлаз,
Арҕ іреіҕшпѵ насѵҕѵ-змаз
Даара іраҕам аҕсабара ..

Ізбах̌ада насѵҕ пагӡа?
Ішнеі-шнеіуа ргуаqгак ацлоіт,
Ацха хааӱ̌ѵ іаламлалоі
Зѵнѵ-зѵнла аз-еҕш іашоу?

II

Аҕсhа еілачѵі ацѵх, лат̌цеі
Унарѵ̀лаҕшпѵ акѵ убашам,-
Адѵд маҕѵс убѵсqак іҕуҕуоуп,
Шарахѵкӱ̌ѵ уа ізѵҕашам.

Аҕуа лѵеіуеіт ҕһал хѵщҕѵ̆зщ̆а,
„Афарҕѵм“-с уеіт аҵла хѵзкжуа,
Абна-абра адѵд-маҵѵс
Аӥҕуа ірѵсѵуеіт аҕ̆ҕ̆а гугуа-ҕа.

Абрі еҕш азѵ аӥаһанѵм
Еібаргурҕ̆он іҕазѵі іареі.
Аҕсабара ҵахуҭа ҕӥарцѵ,
Еґагзамѵзт озѵѵ ош̆ҕан.

Аӥпѵш-ӥӥаґѵ ігу нҕзѵзаауа,
Дзаҕѵрҵѵуамѵзт іӥаһанѵм.
Хараҭ сасѵ̆к абрі еҕш азѵ
Аҕсуа іщ-гуащ дѵнѵлагѵлт.

Ібӂѵ рҕуҕуанѵ аҕщ̆ма іҕуѐѵіҕт:
„Еі, аҕщѵма сас дѵуҕоуп-ҕа
Іаамҕам, аха уѳагѵлѵеіш̆-ҕа
Аҕсуа, һаі ҕа іiарҕа дѳѵлӥан,

Іѳеілаґуа амца дѳаҵхѵеіт,
Аха іӥеш̆уан: абрі еҕш-ха
Дабаҭхарѵі сара ісҕааз-ҕа?!
Ащ ааімѵіҕааіт ашаца-ҕа.

Саламѵш̆ҕах̆ дааѳнашѵлѵеіт
Асас ааҕса аѳнѵ-аѳнуҵҵа.
Іхҕѵрҕа-іуапаі еілабааза,
Азѵ іх̆ѵкукуен іш̆ап-аqѵнза.

Асас ѐѵмҕкуа іуапа іщѵіхѵіт,
Іхҕѵрҕаґѵ іхаш̆ҕах̆ дѳахѵеіт.
Іара убѵсqан асас ізѵ
Аҕщма асҕам амцах̆ днахѵеіт.

Асас іуапа наq ікнаіһан,
Іхҕѵрҕаґѵ навакпеіһан,
Акґѵ мҕакуа дааҕѵщ̆рѵччан,
Іш̆хуа дааҕуґаӂт аҕщма ішqа.

„Аҕщ̆ма. уаах̆аҕш! са сѵузѵмдрѵу,
Сара сааіра угу іалсѵу,
Амца еіҕуіҭо.т, асас ізѵ̀,
Асас ідѵрра уаш̆ҕаʒамѵі?!

— ,,Сафер оума? ухаҭкѵ дцааіт
Убзѵцаш̆а, іузгуаqѵуа.
Са сѵблаҕуа уа уеіҕарш̆уа
Дунеі аҕ̆ѵ дарбан ірбуа?!“

Ігудѵібакѵлт, еібагуʒѵіт,
Ѡѵц̆а еіш̆ц̆а — еіҕѵлаҭоу геҕш;
Нас днѵѡпалан уа дѵірҕ̆ѵхѵеіт
Абѵрфѵн лѵх іҕҕѵс — шаша.

,,Нас, амарц̆а, бааццакѵ,
Асас ізѵ фаҭ̆ѵк рѵхѵіа,
Хараҭ̆ дааѵеіт, дааҕса дѵqоуп,
Іqамларѵі чаҕк імфацзар!“

— ,,Мамоу Баҕа фаҭ̆ѵ сҕахѵм,
Уі ахаг̆ѵ дук ісѵмам,
Ус дук саш̆ҕоуп ісѵлшозар,
даҕак уаhаг̆ акг̆ѵ сҕахѵм...“

Абрі ҕанѵ, ус пацѵіҭеіт:
,,Са ісҕахѵуп іуасҕарцѵ,
Ожѵрааиʒа сѵоѡ-іашра,
Ісцеілагоіт, саш̆а, ішѵубуа!

— Алмахсіҕ-ҕа, дѵудѵрѵр qалан,
Арҕѵс еілq̆ак, Інал-іҕ-ҕа.
Іҕѵі куадѵрі ахѵпеімоу,
Даг̆ѵмаріам рѵху зҕаша“.

Зег̆ѵ ірҕоіт іара іҕѵзща,
Даара дш̆ахуп, ҕѵла дqазоуп!..
Іареі сареі hаімабзіам,
Кѵрг̆ѵ сѵіцщоіт ізѵзʒозеі!

Хара інаѳѵуоіт іара іажаху,
Неірҕас імоуп hара hах̆ѓѵ,
Іоѳѵш̆а-іҕшʒарала,
Іѐхагаахоіт hаhсахѵчҕуа.

Ҵауп, іiашоуп Зіа-Ħапѵм
Дѵук дѵізх̆аҕшѵуам, длѵдѵлкѵлуам,
Аѓѵрҕ дреіҕшнѵ дѵлѐѵнӱаауа
Дзѵqамларħа д іӱщанѵ.

Зіа-Ħанѵм лѵеҕш аҕħѵзба,
Сах̆еі-ҕшралѵеі, оѳѵш̆алѵеі,
Макіа дѵqам, даѓѵсѵмбацт,
Зеѓ лѐѵнӱаауеіт оѳѵ-ішѵімбац.

Амза каччуа, ҕхар-амамкуа,
Аҕсабара шарлашуа еҕш,
Лѵqазш̆ала, лѵҕшʒарала,
Зеѓѵ лѐѵлѐѵуеіт зжа рѵмҕакуа.

Зеѓ-рзѵ̀ длашуа ілѵдлѵҕх̆алоіт,
Уі анахѵс рхѵ дхалѵршҕѵуеіт;
Урҕ іралħуа, рпап іанѵлҵуа,
Іҕсѵ інха іпарѵгʒароуп.

Сарѓѵ саҕуӱеіт убрі еҕш аус,
Гула сѵлгѵеіт, блала слѵблѵіт,
Нас ісалħуа, ісѵдѵлҵѵуа,
Інасмѵгʒар сабацахѵуа?!

Са ісѵдѵлҵеіт, убас салħсіт:
„Абрі ахѵмшк ірхѵмгакуа
Аінал-іҕа іѐѵхуа-іаӱа,
Іҕаӱ-ҕаӱѵуа саҕх̆а іааргѵл“.

— „Аінал-іҕа іѐѵ ҕоуҕан,
Ізла соурѵі? Хула іҕѵіуам,
Мчѵла-ħа зħаз, бзала дѵіш̆ҕѵуам,
Іҕсѵ іхѵ̀хпѵ ӱѓала дѵіш̆ѵуеіт.

Убас, анс-сҺарӷѵ, арс-сҺарӷѵ,
Зхѵ бзіа ізбуа іатамзарӷѵ,
Ма ізҙароуп, ма сѵҧсѵроуп,
Уі аҽѵ сѵма уа слѵзнеіроуп.

Арі зҙаҙом, ііаша ісҺоіт:
Уі Алмахсіҧ іҽ-ларӵ акуар,
Са ізҙароуп, паq ізгароуп,
Са сѵззаазӷѵ убрі азоуп".

Дѵізѵҙѵҙрфуап ібзѵцаша,
Зеӷѵ іірҺаіт, даӷазхуцѵіт,
Ігу іамѵхуаз іаҺазарӷѵ,
Гуахуас ікнѵ аҧакс еіҺеіт:

„Іҿалон, абрі еҧш аус,
Іуаташӑпѵ уаламларцѵ,
Аха аҧѵҧҺа лѵгукѵра
Уара іуіааіт,-уагаҙаззап.

Абрі еҧш аш̆ҧах̆ ішҧоуурѵі,
Һара аҧахѵм, ма уҧсѵроуп,
Ма іпаугҙароуп лара лгуахуа,
Ахѵ іаркнѵ ацѵхуанҙа.

Ас сҺеіт-Һа уара іудѵрѵуеіт,
Урҧуа зѵгхѵуа аҕѵ уакуҙам,
Аҧуҧуараӷѵ, аӵбаррагѵ
Ірѵлоу удѵруеіт, зеӷ ҧѵущах̆еіт,

Арҧ афбаӷѵ дук еӷеіҧшѵм,
Ащара зах̆ҙѵу даҽакѵуп,
Ахѵ х̆чарах-уі даҽакѵуп,
Еілафаш̆ом, еілаҙфахом.

Уцашт, аха уабацарѵі?
АашараҺа улауҧашам:
Амфа ззѵмдѵруа, цҧа іаш̆цѵлам,
Абра дхѵмq̆ар ҧсѵхуа імам.

Арі аус сара ісѵдца,
Уара уцѵнхурас сара саацсап,
Ма іузаазгап убрі аҽѵ,
Ма схаҕусцап, бзала схѵнҕрѵм.

Уара уqаз, абра унѵш̆ҕал,
Амца унѵрҕха цҕа уҽѵрба,
Смапщаланѵ, аҽѵ̀ сзаагар,
Пас ҕаіцазкап сц̆абаазѵ".

Абас іаҕуа, дааіахумарѵп,
Ішаха ш̆ҕѵхпѵ ащ дѵпдѵлцѵіт.
Адѵд-мацѵс імѡа-рлашоіт,
Абрі еҕшҕуа ігу архацоіт.

III

Іаацѵлашоіт. Аҕсаа ҽ̆ѵхоіт,
Адѵд мацѵс аҽеіҕупакѵуеіт
Аларц̆-ҕоуҕан інѵҕурҕалуа,
Абзѵцаш̆а ашҕа дҕалоіт.

Іҽѵ̀ нҽ̆аҕа аѡнѵ дааѡналт;
Ара дѵцоуп іуапа ікурша,
Аҽѵ ззаігаз-хуҕҕа бзіаху,
Амѡа іащаз, амца іаршѵз.

Уі днеівсѵіт, дмѵрҽ̆ѵхакуа,
Іаша днеіуеіт іҽ̆аҕарашqа,
Уа дѵш̆ҕамѵі іҕҕѵс лаша,
Дѵплацазкашт ш̆еӂ фаҭѵк-ҕа.

Цг̆а ег̆ѵібуам Назі-Брола
Дѵплѵхуаҕшѵр дҕахухуа дшѵцоу;
Абар дѵімбацт іахаіӂҕеі,
Іҕсѵ-еҕш іібуа іҕҕѵс шаша.

Іqалазеі, ара іібуазеі?
Іҕҕѵс ҕѵшза̀, алмас-хібла,
Длаҕѵрзѵшуа, лѵхцѵ наш̆ҕпѵ,
Лѵіарҕа бзіаху еілазжжаза,

Лѵбӂѵ цакнѵ, лѵлаӄуа ҕчаа,
Дҕѵзѵҕѵзѵуа лѵіарҕа дѵӄуҭоуп.
Арҕӄуа анѵіба нас ідѵрѵіт,
Іiашанѵ іҕҥѵс дзѵӄущаз.

Лхаҵа дшанхан, іiуа ізѵмдруа,
Хара дҭанѵ лгуаqра даҕшуан.
Нас днахуцнѵ, цҕа даахуцнѵ,
Дѵшнѵqуашаз іҥасабӄуеіт.

Дналхагѵлап дѵнлаҵажеіт,
„Ш̆ҕа бѵмц̆ѵуап, уі азхазааіт,
Бара бзѵӄущаз зеӥ-ҕхѵзӄуазааіт,
Урҕ іаарласнѵ наq ібхаршҕӄуа!“

Зеӥ оѡ-ҭзѵнѵіо лах̆ѵнҵазаап,
Оѡ іҕеіҕшѵу дзахѵмҕозаап,
Бара бзѵӄущаз бара ібхарам,
Баӄущеіт, іiаст, Анҵа іхаран!“

Дгудкѵл-хѵдкѵл дѵігуʒѵуа,
Лѵлаӄѵрʒӄуа уа ірбеіт,-
Длѵҥуа, дѵлчуа, дц̆ѵіц̆ѵіуа,
Еӥѵлмѵх̆ѵзща гура лѵіргѵеіт.

Нас длаӥаӂѵіт асас ішqа,
Жа хаала дѵнѵіаҵажеіт:
„Амра халѵеіт, уѡагѵл ш̆ҕа,
Умѡа харауп, аамҕа уҵцоіт!“

Сафар длаҵq̆еіт дѵҵаʒамзща,
Дща-дѵрҥауа, ігу ҕаҕҕаҕѵуа,
Аха аҕщма дѵчча-хумаруа,
Гуалак змам еҕш данѵіӗаҕшѵ,

Даахуцѵіт: Анҵа-ду іц̆ш̆оуп,
Іҕҥѵс лах̆ҭ еӥімаҥазаап,
Мап анакуха, ма qамала,
Ма ҥѵзбала уа дѵсѵлгѵуан.

Дѵҕхаш̆азаап аҕаца хучѵ,
Ілѵмћазап дзѵҕущаз акѵ;
Ш̆ҕа іздѵруада, ізаhауада,
Убрі азѵћап сзѵрҕхаш̆ода?“

Іҽааібѵіҕан,
Ус паеіћеіт ібзѵцаш̆а:
,,Ухха-уччуа узлазбуала,
Іqалап узцаз паукʒазар,
Ісзааугама са сзѵзгуаqѵуаз?“

Апс пеібѵрћеіт, ас ааібѵрћеіт,
Згу еґҕаʒам реіҕш іпеіхумарѵіт.
Нас асас ізѵ ʒѵк аӑҕѵіган,
Іҽѵі-іпапѵі уаqа іірʃʃеіт.

Сас іҕунага̀ уі ігхомѵзт,
Фаҭѵі-жҭѵі рзѵ деіцахомѵзт,
Еґѵмфа еґѵмжкуа даґѵшҕацоз,
Дцаʒозарґѵ дѵшҕаіш̆ҕѵуаз! ..

Іҽѵ куадѵрнѵ дѵнҽѵжѵіцан,
Ларц̆-маʒарах іара дѡаҕуҭан,
Д̆ѵ пеуӂцас, еіqарацас,
Рѵҽҕуа пдѵрхумарт, інѵҕудѵрҕалт;

Нас ікуалаауа, іщарҕаʒамща,
Амѡа хуасҕа, амѡа-ҽ̆qарҕа,
Іѡѵуа, іхумарѵуа, ікуарацуа,
Лаҕа інҕалѵеіт ахҽа еҕш.

Уаqа іахѵлбааз аҕсҕаҽѵ,
Амѡа-ду іаша ад̆ѵ аҽѵ,
Іҕаххѵеіт аҕщма ігуала іћарцѵ;
Ус паеіћеіт ібӂѵ парҕуҕуанѵ:

,,Сафар-бег! ушламѵсдаз еілсѵргѵеіт,
Сѵхуш̆ад шѵућоз блала ізбеіт;
Ех̆арнахѵс уареі сареі
Іhабӂоуп аш̆а-уга ахѵ-ҕуҕуа.

Хѵ рӷіага азка умам,
Акѵ сһоіт һаг̆ѵ уаг̆аламган,
Іаһа һаргуаап, һагу ӄназкап,
Озк іахһарӄаша һанапаргʒап·

Ӣӄа уца, усӄѵрц паq іаарласпѵ,
Уҽѵсцѵх̆ча, усӄѵмһалап,
Ех̆а іахсѵрӄаз уара уӣра,
Іаарласпѵ іпоумѵгʒан!"

Абрі азка іхѵ лапарqун,
Сафар ігу пеілаг̆ажѵіт,
Іхуаӄшт̆ѵ бзіаху паіхq̆ап,
Дцѵшʒа, аӄсѵ ӄшра паіхат̆еіт·

Аарла іһеіт: „іуһо іiашоуп!
Акѵ шӄасһуа, һат̆-сѵмаʒам,
Са сѵмдѵрхѵеіт, сара сфаӣеіт,
Са сеілагѵеіт, Анца сѵіщѵіт...

Унапѵ санѵуп, сбаандафуп,
Іумбоі сабӷар ішнѵӣӄасца!?
Унапала са сѵуӣразѵ
Схѵ ласѵрqуіт уара уах̆qа...

Сѵqазар еһа сѵӄсѵр сіӷѵуп,
Сӣѵ унапала, саарӄѵнчѵ,
Інароунѵ сгуаqлар ацкѵс,
Іааркіаҽнѵ ара усѵлга!.."

—„Мап, сара схѵ уара уӣѵгас
Сабӷарах̆ѵнт̆ іпеірѵм ушqа,
Са сап гуакіа ілааʒаз оуп,
Убрі лакун зкѵка уахѵуаз...

Ацас, адаӄ еілогаӄуаз,
Ӄсѵ зхау аʃѵ іуӷѵіӣашам,
Ҽѵӄнѵһасѵі,-рӄхаӣагасѵі
Уара іузхауп уqапаца,

Уца, усҕѵрҵ, ус ушеібгоу-,
Ех̆арпахѵс еѓаһзеілам,
Гу цҕала, ма бла-хаала,
Һагура еібагѵуа һзеібабашам.

Аха ак уасһоіт іноугзароуп,
Уа ушнеілаѓ,уа Ҷабарда,-
Зеѓ раҕх̆аза, іухаумѵршҕкуа,
Аха умоузща уҽахѵумгакуа,

Унеі, дба уі уоѳѵзт̆ѵз,
Ҵара узҕаз, зеѓ іаһ іара;
Іууз, уламѵс шеілоугаз,
Ах̆ѵмзҕ бааҕсѵ шѵсѵургаз.

Нас убрі аш̆ҕах̆ сшазѵҕшѵу,
Аҕак азка іара іах̆ѵнт̆,-
Һаҵѵ Іусуф ас̆ наіаһар,
Ацкѵ сзаіцһашт мѵцѵмһа.

Дзѵҕут̆аз аҽ-ларҵ ду дааҽѵзкҕан,
Анахуҕа уах̆ інаіірк̆ѵіт,
Нас іш̆ҕах̆ҷа даӑѓаӂѵн,
Ѡаҕх̆а амарда дѵѳаҽалт.

IV

Һаҵѵ Іусуф дѵззѵмдруада,
Зеѓѵ рзѵһан дхуарҕа-дууп,
Ҵареі-дѵрреі іара ігѵм,
Аҵѓеі-абзіеі дѵрѵзкѵуп.

Уі дѵҷамкуа еѓ рѵзһазом,
Ізѵмҵаакуа еѓрѵзѵузом;
Маһамед-ду іҕҷараҕуа,
Ҕаад ш̆ҕѵмхзакҕоуп ішѵідѵрҕуо.

Дѓѵлѵі зкѳанѵі еімѵідахеіт,
Аҵѓеі-бзіеі зеѓ ібахеіт,-
Зѵнзак дазкзам, макіа даѓҽоуп,
Ішлѵеі еіҕуеі інеіҷароуп.

Абар... Бег днеіт Іусуф іqнv...
Уа іħароуп ііаша, іцабvрг,
Ааʒара-уħа ахуцħара,
Зеӷ іара уа ішеілvеігаз.

Дцазкоіт, еіħоіт еӷvнмvжкуа,
Ііуз, ііħаз, ацк іаħазvі.
Уаqа дцvуеіт, ігу інарħом,
Рцvха цҕаʒом ілаҕvрʒҕуа...

Ілvмħа ііҕан дvізvʒvрѡуеіт,
Озкvі-озкvі Дааілащоіт...
Дvізvʒvрѡvіт, зеӷ еілvіргvеіт,
Іацапакvуаз зеӷӷv іʒбvіт.

Нас іааӷеішан ус дvізцааіт:
„Іуеіħазеі нас уі лхаца?“
-„Азкvт̆-аѐат̆ днарvзхуцvн,
Ісанѐіжт уі сvмдvрра.

Аха уалс уі ісvдvіцеіт:
Унеі, дба уі уабаʒʒеі-ħа
Убрі іах̆vнт̆ са сазvцҕшvуп
Уара ісзvууз ацк азка“-ħа.

-„Зеӷv саħаіт уара ісауħаз;
Са сvламvс цҕахаразv,
Іара іцҕхаішаз, інаімvгʒаз,
Са снапала інасvгʒароуп!“...

Уа іааш̆ҕvіхvіт ітапанча,
Еіцоуп іара еіцарпапа.
Сафар днеінv ігу імцекvуеіт,
Абӷар ш̆ҕvзхvв уі іабаʒʒеі.

Аха Іусуф
Абрі еҕш еіħоіт іааʒамҕа:
„Іуҕунагом уара аш̆ра,
Уі, уі зvҕунагvуа сара соуп,
Са усзvмааʒеіт цҕа оѡ-цас“.

Абрі ћапѵ,
Ітапанча ігу ілѵцеікѵіт,
Іааіђуікman, інѵђq̆еіт,
Наq днахѵщђѵн Ћаӥ Іусуф,
Ахущ-блѵ фѡѵ нѵіхаҭеіт.

А ҵ ѵ м ЗК Ф а н а ц а ԛ а.

(Аҧсуаа рҭбазаашаҳҵ)

«Д а с ѵ у і-ҧ с а д ҕ ѵ л
Ш а м е і ҧ ш і б о і т».

(Аҧсуа жа-ҳԛа)

I

15800

Мурҵҳуаі Шарҵҳуаі архиҵшәа ааіфызԥаз афеіҵца рҳаца ракун. Џоуп, іахѵнхоз қуаҧа-ҿаҧаран, аха рфѵнҕуа ахѵԛугулазѵі раайгуа сігуеі дҕѵл-ҧшԥаран, еҕѵ зфѵдан.

Мурҵҳуа даара іазкра-ҿѵ дназаҳан, аха абаху-аҧш дафызан, дѵеілѵбзаауа, ауафѵ каҿ-каҿ замана, іусѵура ԥкѵмѵзт.

Іаҵеі іареі рҭбжара абаху іатцфѵрнѵ іпеіуан азѵҳ замана, уна-ца заауқулар іхнаԥуа. Лбаа арха-ҿѵ убрі азѵҳ аффа-ҺА ілагѵуа азлагара рѵзҕагулан. Рлабара ча агѵмхацѵзт, рхуарҕа шѵ-ҕумԥа-ацѵзт, рураху: рҵамаца, рѵҧсаса цфа рѵмамѵзт, рѵҵхѵмԥа гуара афѵуофѵ-ҕефѵ дзакушомѵзт.

Урҕ рҿѵ-ҿѵ іалафаҵуомѵзт, рқуадҕрҕѵ қуадҕр. Шарҵҳуа іҧа-ца Рафеіҕѵі Ҷаріфѵі іреіһабѵуі іреіцбѵуі узѵмԥѵруа арҧара пазанѵ еіваг'ѵлан.

Мурҵҳуа іҧаца: Елқапѵі Ҷорқапѵі роура-рѵҕбаара пазанѵ, еіхѵщащуа алаба нурхѵуҵѵлараҳ еҧш еіқараиѵ, аqарма еҧш іқатуа іпеіуан. Урҕ рѵщаҺареі, рѵқуашареі, рсамѵрдулѵі сӧуп збуа арҧѵск іҧсан.

Урҕ рабҕарѵі, рпѵҕугула ааҕугулаҵеі, рдапчѵ мфаьԏаҵеі рѵҕу-лаца ацаҵѵцѵуан, -іззѵуклаҕ азѵп елҷа-елҕуԥза іқап. Ішакӯзаалаҕ анѵһафѵ іхѵ рѵдінѵһалуа акун ішѵқаз

Шарҵҳуа іҧаца анхареі-анԥреі уһа, ащарацареі ракун іаһа ізѵҵҳаз, аҕічреі-аҕучреі ірѵҵҕамѵзт. Мурҵҳуа іҧаца Елқапѵі Ҷор-қапѵі уаа-ԥҕаԥуан: аҕічра, арбра, аҕулара дара рпапѵ-аҿѵ іқап.

Аіһарак абрі іаҵҳаз Елқан іакун. Ҷауадѵі аамѵсҷеі-рмаqа-хѵ

АБХАЗСКОГО ИНСТИТУТА
ГУМАНИТАРНЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ

дадҽаҧаланы дрҳман, абас даҳҳдаз азы.

Рҳхӧыҧһа Алдҳз іаһҧны дшҳдаз дҳдазан. Дҳірҧҳҳуан, іҧа іірҳуан, іара іла іхамзгҳлуа, іхҳмхуцҳуа ауаа аҳҳірхуан.

Іхуҧһаі аһҧырҧарцеі мазарах жҳла, бзфлашахҳла ірчон. Іфны кыр-імазарҿы іхуҧһа ізҳн іҧахҳн. Іфны, ашаха нахатцаны, ігозарҿы ман іҽомҳзт.

Шежҳн. Амра абз аатцнахҳуан. Аҧсҧһа абаху іадчҳланы іқазҿы аахҳцуан. Ҳы-уофҳк агуащ „аҧеф“ ҧа іннджҳланы ашҧа дааҧалт. Афны кыр даназааігуаха „апқаф“-ҧа іқамчы іҽы амгуацаа ілҳцеіцан, афны даадухҳлт. Елқан дфлбаацан „бзіала уаабеіт, уҽҳзкц“, іҧан іҽчҿкҳл даатцаҿажҿіт, „Уа-бзіа убеіт, шежҳ-бзіа“, іҧан дҽҳзкҳмцкуа даагҳлт. „Алдҳз аһҧны дқам, іаха сасцаҧуак аан еіҧҳқдуда аһҧны іҵоуп, ус ҳанҧак атцхуала іааіт-ҧа сҳдоуп, аһкуажҿы лҳлаҳ еіқуп, ізмааноу сҳздҳрам, Елқан ірласны абрааацза даіааіт-ҧа сҳдзаалҳшҧҳіт“, іҧеіт.

Елқан абҧаа-ҧа іҽы акҳадҳр наҧҳіцан, еіманы аһҧны іааіт. Іахааіз аһкуазк дыаскіалҳцҳхан: „ухуҧһа ецҳ дҳнҽҳзкланы даҳцаз, іҽы дзҳҧҳҵаз аҳы іцҳідураан, ахҳлаҧшфы іҽы іахнеіз ҳара ухҳз аіҧеіт, ҽа баак азы ҧаахҳзар ухуҧһа дҳрҙ, ҧаахҳзар днҳрха, абар абна „азала“ ҽы іҵоу ахҳлаҧшфы іоуп, ҳнеіны ҳазка іҧ ішҳуҧахҳу, ҳезҿҳ, ҳезҿҳ іцҿаразахарҿҳ ухуҧһа ҽа-баак азҳҧан ҳірзҳуам“, лҧан дҽеіцҳрцны дцеіт. Лазка аафбеімҵҳкуа ахҳлаҧшфы даҳҵаз дҳфнашҳлт. Ахҳлаҧшфы азцаара анҳііҧа „сара соуп афы зҧҳзща ухоуа Алдҳз ізҧа“-ҧа еіҧеіт. Абас ала Елқан арі афы аус іхҳ аҽы іааіҳҽеіт. Ахҳлаҧшфы іцҳз ауаа „Елқан дщҳманы щаала“, іҧан іннҽҳзкланы, дрҳманы іцеіт.

Арі афы афны ҷҳфны ірзаз ҽҳзаан. Ахҳлаҧшфы арі афы аус аус-ҧшаафы іҧеіт, Елқанҿы уаҳ дҳіҧҧіт. Аус ҧшаафы Елқан аус даіҧеіт, дҧеікҳіт. Алдҳз зны азы худҳҧцалащ дҳіҧҧіт Елқан, аха аус анҳрҳзбҳ, ізкла ааіхҳхны, фҳшҳҧуса аҧакра наіҧурцеіт, насҿҳ араҳ ҽаҧра імоуа Сібра ихарҧас іоуразы ізҳрҳзбҳіт. Уі акухаіт: дҳзҳіт Елқан. Іҧааца ірҳмаз зеҿҳ іцудурзҳіт, аха хуарҧа імоуіт. Іаб, Мурҧхуа, акы дҵҧнаҽҳуам-ҧа ззҳрҧоз, дҳубар дҳузҳмдҳруа дқалҳеіт, дҳеілаһаіт, дажҳіт.

II

Елқан ҷакрҳла фы-шҳҧуса анҳіхҳіга, ішҳізҳзбҳз еіҧш, Сібраqа дҳҵҳурцеіт. Аралқа дахаіцҳламҳз адҿҳл-аҽы, іімбацҳз, ізҳмдҳрҳуҽз ауаа рҽы, Елқан іаабаҳаз іакуща дҵқазамҳзт. Іҧшра, ісаҳа еілагҳеіт, аҧхҳз еіҧш дҳуауаза, дқуіҧ-щіҧуа, дміда-гуідаха аҷалаҧ далан

Ауаа ануччауа, іара ігу ԥшаауа, ілаԥурҙ хаԥуҷуала, дукудуԥшуҷуа, аакудуԥшуҷуа, хара дгулан, агага еԥш

Мушку зну аҟалаҟ далцит, сшаиу нгеіцусхуп-ҳа акуш іқаԥуаз аԥуа раҳ даҳцаз, данунаԥш хараҙа шхаку днадуԥшулт, іҙгаԥы зеҟу ібзԥайҟу ігу ааԥалуеіт. Ԥ-айхаруа чԥун ігу ѳуҕурҕааіт. Шазуҕузамз іҕуԥуі-уҳа ізуҕуа хучук іудурраҵуіааԥаԥшхуеіт. Іаҳа цҕа еілургану іахуібашаз Ԥ-ҳуԥшк аёу ацлы дѳамцаҵан ачну хулаанҙа убрі айхараҳ дуԥшуан. Душуԥшуаз, дара ахуҕунхууаз абаху айнаиу еиԥшԥа дѳадуԥшуат.

Цҕаҙа данахуаԥш, абар рчѳну ахаёагулоу, абар рчѳну-аԥҳа арҙ-ду ігулаз. Цҕаҙа дануԥшу, абар Мурузхуа аҕура кнр ачҕуа дахрулагылоу, наскіа агуаԥ шчқоу Шарузхуа ілабчай кнр дахааіуа. Абар, архан рузлагара ахҕагулоу. Азлагара аԥҳа ігулоуп Тордапчі, Ҭааріфчі,-Рафеіҽ наԛ насҕхаԥа дгулоуп.

Ібла аліхмурсҕҙакуа іѳлу ахібауаз аҳ дшуԥшуаз —абар іан Шаріфа абарцан дахгулоу. Ожу шҕа агірҽ зеҟу дурдуацун іан лаҳ ԥшурҙас іқаіцеіт, аха іабаԛоу ізхара дзізбоуам, абар ілайцоіт, ійҕаҳқаҟу думцар ҷсухуа імам. Еҟа ічһандазҟу, уаһа іамуіт. ілаҕурҙ ізҙу іѳаҳужжуіт; ус ішунеімаітуаз аҟалаҟ аёу дааіт, аар-лаһа, ійамху днанамгууа, айхарԥу ігу шҳазубблаауаз.

Аҟалаҟ аёу дахааіз, ідуруаз аҙу дзізцаайт убрі іібуаз айха іаҳзузеі-ҳа. Іхаан імаһазацуз хзук ібеіт. абрі аҳзуш-ҳа. Еҟа ібарҟу дара рушхарԥу акуз ҷуішуан. Іҕуҧ аёу дахааіз, анкіа ідурзҳаз, рчѳну қазцаз аҙурҕуа, Мусҕафа дзібеіт. Дахчқаз Елқан ізбаху іаһазаарун ібаразу дзаіт. Елқан ілаҕурҙҕуа ааірчцҕан, іҕааца зеҟу ібазща аqара ігу іахуан, даагудікулт. Акраамҕа рчусҕуа, рҕузша еібурһуан. Аԥҕаҳ Елқан убрі ачну дара рҳхуаҷа еиԥшуз хуаԛак шчібаз еібеіт. Мусҕафа уі Елқанраа ахунхууаз ахуаца шакумуз агура іірғуеіт, аха імукуа адурҙачну іәнша дзіган іірбеіт аԁ-ҳуԥш аqнчҿ дурԥшну ахуаца. Нас Елқан дааҳаԥшун Мусҕафа іаҳ ус ібеіт: „Мусҕафа! сара даара мцху сгу каһану сҿqоуп, сучмазаѳуп, сҿа уара усумбар сшҕалап-ҳа сгу іҕап. Сиҕхузҕузҟу бааԥсуп, сиҕсгр қалап. Сиҕсуазар абрі аԁ-ҳуԥш аqрғ, абрі ацла амца сжу, нарԥу спеіп-ҳа угуахуазар“. — Закузеі іубуа, ушԥаҧсууеі, угу каумужун, акҟу уҳҙом. Уімоу Урусҵулан ареволіуціа қалуеіт рбеіт, аһуиҕҕар дукну дҕаркуіт. Уі ішунхурас ожу „Карансҙі“ ҳа аҙу дгулан абаандаѳда зеҟу азаҕ рчҕеіт-ҳа рбоіт. Анца ібозар мшаҧуиза һәмәа баҕулар қалап“, ібеіт Мусҕафа. „Цоуп амшаԥҟу ааігоуп, аха сара убраанзайҟу сшмнеірһа сшоіт. Мусҕафа, Анца уішану уқазар, анарԥ уаҕугуҕуазар, іуасһаз ажа ухаумуршҕун;

арі аӽха свадуҷшулуа сжузар, сумҷсӡазӽа сху суҷхӡзоіт. Цоуп, санушҷслаӳ спаӽшиу уі аӽха сузбашам, аха ма іара аӽха сахужуу, сиуӽӡушҷра агу іӡуҷшлаӵ.

Мусӡафа уара еӳауһарӳу абрі һара һазёапхоз абаху аӽашу аку ӷусӽоіт".

—, Аҷсра уцускулуам Елӷэн, аха уезӳу-уезӳу ус Анца іӡаххар, уі ажа ісоуһаз схашҷууа ӷумӽаӵ, ҵус сху ӷасцозарӳ, сара ууазур ажа насуӡоіт", іһеіт Мусӡафа. Уезӳу-уезӳу мшаҷу аӷеиу Мустафа Елӷан іёу даарцу ажа ааібурһан, ігудібакулан Мусӡафа іӡуҷ аӽ дцеіт, Елӷан дхупһиу іӡуҷ аёу дахааіь, ӷоушҷалан, сіһа-сіһа деіцамхар деіҷумхуеіт. Аммаҷ хумш рӷара шубжаз аҷсӡара далагуеіт, Мусӡафа іазһарӡ о ӷ дүімоут. Дпагапу ахущ̆урӡаёу дүшҷарцеіт, аха хуарӡа імоут. Амца-шоура дҷанарщт.

III

Елӷан іӡааца рула-бара імоуцузт, абар аума зейу цуоіт, ожу іаҷӽа ігулоуща ібоуа далагуеіт. Іху рущһа амца-шоура аҷурҷур һа ізцраз, іан ачаврa ірбаазапу іаҷулцуаща ібуап, ,,нав уап дузшуадаз, ас сула уамбар, напудара угхану умҷсуаз нап, сузкухшаха-ша су-Елӷан", лһоуащ̆а іан лубжу ігу іӡуӷуап. Убрі аамҷа-азу ауха аахус імҷаӽ іӡумлацуз амацуӷ ҷһус чапахк ала „суп"-ща аку ірҷашҷашуа ілуману дааӷнапулт, ащ̆у, ,аҷеӷ" һа ісӷкудлужжлуеіт Елӷан даарһап: ,,Сап, сап, бусҷурумцуп, убурс ачаврa ірбаазапу сху іаҷуцала. Азбаӳу сунӽоіт, зүкӳу спархуа, амарӷа", іһап аӽцала азү ізаалгоуа ӷ̆ша іху дӷахап, дӷүцузеіт. Анчі аҷһус-мацуӷу ас іуащa анулба, лара лубузщ̆ала, «уабацоі уаӽ?" лһап дпеігуҷасуп, іцарҷа дпулаһаіт, іхӳу аёугу-һа акрауаҷ ісанӽеіт. «Сап, бусҷ, бусҷ, арі аӽца сумух, азу сущутарцу еёсугумхуеіт», іһап інапу іап лаӽ іпаірххуеіт. Уа ігулаз аҷһус мзцуӷү, інапу ірххощa апулба, імпупщапу ікащаз ачаврa, дүукёу іцӽамузт, аха іаащ̆улхуп інапу ісанулгуалт. Ілуркуз заку ізумдрузт, зпу азу інапу дӷахащa іуіт, аха ізущ̆умхузт. пад іӷаівahаіт.

Мурҷхуаёу рзүӽ адпчт аірүз-ала Елӷан іжуп-һа азү аасӷпеігалт. Шарҷхуаёу іӡаҷупужга луеіцеіцап, амца лахуеіцап ігу нурхащa паскіа пад ацарҷаҷу дущутан.. Елӷан убрі іаӽ іху паірхан: «Шарҷхуа, уара іапакузаалаӳ аӷ̆ущa урущпуқоіт-һа усузгуапу уқоуп, уара умсааіт, сара ӷупӷуура нусцурӳу уаһа урҷ сушрущумпущуа. Урҷ срущүзүіг акумзар, рубзіара-һа іздруаһа рутаҷара абяqоу рһааіт. «Афу-рхацa» оӷ-дарзууеіт»-һа ірһоуа цабурғуун. Сдурехоіт-һа ісарһалаӳ шузууаз «апап ілабайа ішхүірукушоз імпупцанӽеіт» рһоіт

еиҧш, сфарʏмиʏцадʏрзʏит“ ihan ian лаҳ ihʏ фаірхан: „Сап Мурʏҕхуа іааф-неігалаз, азʏҳ шаасбʏрзкра, сʼеазккʏіт бʏмбоі“, ihan, зʏмч-злʏзааҳаз інап рʏцһа неіцʏіхшца іун, амацʏуф цһʏс іаалгаз, „асуҧ“ знʏз ачанах інанаһалап, аʼевр-ha асʏҧ пад інкатап, інапʏ уа іаанхалт. Амацуф—цһʏс уі аʼеиʏ уаһаґʏ уаҳ дʏҕумлʏеіт: адʏрфаʼенʏ мшапʏн, уі іаха лʏзҕахда, лхаҭ ус дашҕап. Азʏ, азʏ ihауеіжҕеі абар хʏмшʏун, ɐха зʏк іҕʏщ інʏҕузкʏуаз дʏімоуіт. Цоуп, ібжʏ лʏеіцухпу эʏʏізһомʏзт, іхуҕ хʏҕща акун ішʏіһуаз, аха іааіґуараґʏ, насҕхаґʏ оф дʏдамʏзт. Убас азʏ іґу іҕахухуа ішҕаз, ашараҳ іпеігопʏ, іҕсʏ алага-фагараґʏ ацʏхуҵа аацҕеіт.

Іапааша мшаҧʏп, ашарцазʏ Мʏсҕафаґʏ імагаҕуа ɐаһапу Елфанʏі іареі рʏфпʏда амфа іҕуларцʏ дааіт

Дахааіз Елфан дʏцснʏ дʏҕун, іпап рʏцһаґʏ ашпа-лщула ачанах іанужлан.

Мʏсҕафа ііулаґ аҧсʏ мазала дганʏ іɐʏ іахаірһаз аһ-бʏцш аqпʏ днаганʏ дʏіжʏіт. Атда іхагʏлоу аʼɐʏ ацарақуа ѵҕуҵапʏ аща ізʏрһбіт „афʏ-рхацә“ іарʒʏз харанҭ абахуҕуа Елфан дахʏжʏу інʏщʏнҕра агу іҕʏцшʏоіт, зʏцсадґʏл газгушʏуаз іґу һарфуандап-ha.

Абас Елфан „Ҕарансҕі“ эманфест абаандафца рзʏ іҕʏіжʏз іхʏ ізамʏрхуакуа зʏɐʏнʏ амфа дʏҕулашаз амшаҧ ауха ідунеі іҧсахт.

IV

Убрі амшаҧ ауха, ашараҳ іпеігоуапʏ, Елфан іап Шаріфа цһʏз лʏчкун ігʏмкуа, ібзамкуа, дʏҙааиза дшʏқаз. еиҧш, дʏеіхʏщащуа рашҙа даазалуанʏ дʏлбеіт. Дцарһапʏ дааɐʏхан: абҕааһа лабɐаба дʏлбаз ӷйа, ащ ааімҧааиʏ дʏфʏіʏлʏҧшʏіт, аха арі ауабɐабахʏз, дабацаз лʏчкун. „Аҕɐ“-ha ащ фʏджʏлапʏ, лʏлаҕʏрз акуаашуа, амца ааҳуҧлʏшшаан, акуасҕҕаҕуа рхʏ ааідʏлцап, длʏеһаҵеіт. Мурʏҕхуа ащ аш-ҕубж даарɐʏхан: „Бгуам-гуамрак шҙазом абрі барак! Зеиҧпра цһʏзхааз сʏзлаз: Елфан абрі ожʏ даасʏдʏлан, азкаҕуак сеіһарцʏ іґу ішҙаз, ащ анʏдбʏжлә сʏрһап саɐʏхуеіт. Сʏгупаһа Анца ібʏҕуіҵааіт, саабмурɐʏхар сгуазхара дсʏмбуаз“, ihеіт. Ларґʏ „Абрузожʏ сʏ-Елфан сʏзкухтахаша ашҙа даазалуа дʏзбап, лабɐабаз цʏстап азоп сʏзгʏлаз. Сʏ-Елфан іҧсʏ-ҕапʏ дʏзбараһа, іап лхʏ офʏ імбаіт“, лһап лʏлаҕурзҕуа лхацә ілмʏрбаразʏ, лйалҳ лхʏ іҕҙалурҧеіт.

„Бара, убрі һʏчкун акʏ дамʏргуаqʏуазааіт, ɐразпак цһʏз деіцаабеіт, абрі іішапʏ акʏ іамааноуп. Абар ɐха-ху-мшʏун, сху-сжʏ інеілагʏлуа, сʏзҕуа ібгзбʏзʏуа акʏ пкʏдлазща збуоіжҕеі, іішапʏ ha-чкун гуафрак дшақущаз здʏруеіт, іскʏузеі акумзар“, ihеіт Мурʏҕхуа. „Сарґʏ іара убʏсӳӧп сшʏсоу, слаҧʏҕущаґʏ міҭ-қанацоіт“,

лһап, лулаҕурҙҕуа лёӈ іҩаҳӈжжӈн ахуа іӈулатеіт. Мурӈҕхуа іаһа гуажрӈ қаіпап іцҕус хучӈк лгу пӈікӈларцӈ іаҕуікӈіт. „Бара, ібасһуа баһауоу? Аһӈиҕҕар дахганӈ іҕӈцан, „Ҕаранҕа“-ҕа аку „Керентух“-ҕа аку, цҕа ісӈздурам, ацара змоу ішӈрһоуа еіцш сара ісӈзһоуам, аха үез'ӈ убрі іахаршалоуп, аҕ'ӈ ҕӈиҕҕарс дуҕуҭан, ажӈҭ ҕӈиҕҕар іҕеікҕуаз зеґӈ азаҕ ӈрҕаӈӈ іӣҕӈуеіт, рһеіт. Убгс азаҕ зоупӈ іааз баандаҩӈк Алдӈз іаһҕпӈ дӈзбоуап“.-„Нас узвізӈмцаазеі? Ідруада Елқап ҭаракӈр дгібазар.“—„Бзамгқу, Елқап дабсібуаз, уі Аqуа акуп дахҕакӈз, һгаһа-чкуп дабаqоу, уі Сібра дгqоуп, ожӈҭ ібзӈмдрцгі?“—„Аҕспӈ далгаҙапӈ дургазаап“, лһеіт Шаріфа.

Аҕспӈ моу, абрі ожг уєгі укуадурві неіҕуцапӈ хӈмчбжа амҩа уҕузарґӈ узнеіуам“, іһеіт Мурӈҕхуа. „Ус акухап, акумзар єӈ-Елқап єӈ-ҭаҕҳчц ахакӈуа дгqазәр. һаҕоу інасӈҕ цҳахгеіт, іқаіцалакґӈ, ддаҕхарґӈ, дмаҕхарґӈ, ӣҕа даахазаарӈп, тӈмеі-тгшак дҕарӈжіт акумзар, аха абрі аурус ҕӈҕӈҕкар мӈжда Аҕспӈ зеґӈ іара ірҕама?“-лһеіт Шаріфа. „Аҕспӈ зеґӈ моу, бара мӈжда, Аҕспӈ аqара ҩба хцҕа ҭгла імпӈцакӈуп уі аурус ҕӈпҕкар“.—„Ус акузар аҭ'ӈла зеґӈ іара імпӈцеіхалазаап, аха ожӈ ауаа рӈгунаһа ізӈҕашкӈіт уһоу? Абрі ожӈ уара ішӈуһаз еҕш, іцаз ахуаша єнӈ аһҕпӈ убра аһкуажк ілӈеіһуап арцӈс ӣхук, аһӈиҕҕар дӈшҕаркӈз, абаандаҩца шаурӈӣҕуа, ҕауадґі аамӈсҕеі рӈдґӈлҕуа шрӈмӈрхӈуа, жлала сіһабӈра ҕа уаһа, ішзчқамлуа. Аһкуажґӈ даара л лаҳ еіҕунацеіт арі ажабж.“—„Убра арцӈс єчруазҕаща іqоу іоума абрі еҕш ажабж шазһа аһкуажґі бареі?-шґіжазар акухап, уі абаа ідурраһа“.(Ожӈ лучкуп іҕгзща лхаіршҕразӈ длахумаруа, хучӈк дгіргуаарцӈ іаҕуікӈіт)—„Уі уара дағоумбазеіт, аха үімоу убрі аоҩ ізбаз а-студентраґӈ іҩазгікӈуеіт“.—„Студентрас уі ілоу аһа, оҩцас дбаң-баңуа ажак шеіһеіт. —„Уара іхаумцозаап уі дшстудентгу; уаһа даҩакӈ алл дгузӈмдрурґӈ, іхг-аху алаґ дгузӈмдруоі, іхаху ҕумфчфчлза іхуда інаҩспӈ іжҩахӈр іаағуҧсуа іqоуп, ірһоуа цабурғгзар; „зӈла-гу ҕбаау, зхг qуазгу дгоҩ-qушчуп, кгр-ідруеіт-ҕа, іара убісӯ̈оуп дшгqоу“.—„Ді бара рӈцһа! Уі сара дгзцрчуеіт, цара імам баша хгрцазкаҩгуп, дгикгдһалоуа, даакгдһалгуа ддгҕуп. Ауаа жанӈ ркамбайгзжҕуа уалла ірӈмгіхуһап, абар аума зеґӈ цгуеіт, рӈху ізӈмщазт. ауаа „аqатабаа-ҕа іацһауа дгуароуп. Ожӈ аакіскіаґӈ Лаҕкуч лабак іххіцеіт ікамбай аху аиііімҕаза... Уі бара дгуоҩ-бзіоущ дгубба абаандаҩца рӈӣҕуеіт ахгіһаз азӈноуп. Бггунаһа рӈҕущааіт бгчкуп зла дгзгз, абаандаҩца рӈӣҕуеіт зһоуа-зеґӈ уаа-бзіас ібгцҳазоуа бқарӈмцеі! Бара мӈжда. зхг ахӯ дӈуу рукум істудентгу, ацара змоу роуп, зхӈ qуазгу зеґӈ qушхауазар һгула чкуп Маҕуа іаqара зхг qуазгу дабаqоу, аха уі ішгббоуа еҕш, дqу-

шчуп-ҳа оҽѵ ізчімҳазацт. Уі ізчбуазеі-уі ҳаіqуацуп, ібан ԁурҽаўчх ічкуп ізбаху аҳ дчіасчіт. Пачкуп ма дрчщъчп амҽа дчъуп, ма ііашапѵ іздруоіт, гуаqрак дшаъущаз, аха іҳалҽа гущозеі! Ащ аартчій, ішеіт сгуэхоіт". Шарчфа ащ анаалчртѵ ішаҳап, амрайѵ абарца іаацаъҳахап.

„Унап ӯбеіт, шчбжѵ-аазаап ҳапцазкоз. Мчд-іъчла щъчлааіт іарўѵ уарўѵ, уі аоҽ іъчзща ҳҽаланагалап шчбжѵ мааі! Сѵчкунчі сареі ҳарчцҳара, ҳамчжцара Анда іцўаранѵ ірцъчігалааіт уі аў'чра ізчрцаз; ԁан іхащалуаз дара іргоп, ащўара-ёѵ іаннеі, рхѵ дакухшанѵ ддчрԁчіт, ма абрі банѵ, анхаца рччкупца, ъауадчі аамчсъеі щъа ішъа рчцичqуашеі, сара сѵчкун хшчҽ рцагас дахчqалаз ауп сгу іалоу акумзар", лбап лчщъаҳqа даайажіт. „Уръ рчщчіра бара бзаqумцѵзеіт, аха уръ еіҳайѵ іҽа ёкузза іqалчеіт; анхаца рччкупца уръ ішрчцичqуац ірцичqуоіт, ус хуч-мччук азѵ уръ ахшчҽ рцап ҳа бара бумщап, уі ащкчс ехха мшаъчуп, барўѵ акѵ бёѵназкѵ; ҳапасчщ краласазар дчук-мчрцукуа ҳачкун іъчзща ҳаҳарўѵ қалап" ібав Мурчъхуайѵ ԁҽагулап ады ԁҽѵъулчеіт. Абрі ащъаҳ мчзкчі бзкакчі ааіасчуанѵ Мчсъафа рашъа дааъалап, Елqап іматаъуа еілабапѵ іікчз абарцап ацарԁаъу ілчъуіцет; іцаз амшлщ ауха, ашарцазѵ, Елqап дчшъахаз аареіҳеіт, аъаацайѵ хула-гула іааілчеіцеіт.

Абас, ҳапхаруа ччкун Елqап аўчм жҽап ацаqа, аўчм дўул аёѵ, „Ҕерапскі" імапіфест іхѵ ізамчрхуакуа, мшаъ-ду албаашаразѵ, іаамъа аапъа, ідчунеі цсахпѵ, ҳарцу-мҽа ԁ'ѵ'ъулчеіт, іхуъҳа бзіаху, аъауад-ду, ібзоуранѵ.

Д. Г.

1918 ш.

Абрі ащqу іанҕоу:

Адаq̈а.

Абаʒʒеі . . . . . 1—16

Аҭvм жѳан ацаqа . . . . . 17—23

Дімітрі Гуліа іѳvмҕа ащqуҕуа:

1. Абхазские пословицы, загадки и скороговорки. Аҕсща іалоу азка ҕqаҕуеі, ацуфараҕуеі, азка-рvццакҭҕуеі. Тифлис 1907 г.

2. Азка енраалаҕуеі аҳʒvрҭраҕуеі. Тифлис. 1912 г.

3. Аѳпаҭ ҕсааҕуа рчvмазараҕуеі рvхущҭраҕуеі Тифлис 1910 г.

4. Аҕҕvзбеі ачкунvі рvщqу. Ҕарҕ. 1913 г.

5. Аеv бзіа алvҕшаара Аqуа 1919 ш.

6. Азкха бзіа, ізѳvдоу алvҕшаара. Аqуа 1919 ш.

7. Аҕсуа календар. Аqӯа 1920 ш.

8. Ахvщҭра щqу. Аqуа 1920 ш.

9. Азка-ҕqаҕуеі, ацvуфараҕуеі. азка-рvццакҭҕуеі (іаҕа іхартаанv) Аqуа 1920.

10 Азка-енраалаҕуа, аҳʒvрҭраҕуеі ащаҕуеі. Аqуа 1923 ш.

„Апіесаҕуа".

11. „іхаірхааіт ахаҕуіҕра." Аqуа 1920 ш.

12. „Ѳvҕа амлаш̆ца." Аqуа 1920 ш.

13. „Мvш мvжда." Аqуа 1920 ш.

14. „Сара сvҕсvіт." Аqуа 1921 ш.

15. „Ҕаса іҕсvіт, аш̆ҕахv хацеі ҕҕvссvі еібагvеіт", Аqуа 1922 ш. іцаг̆г̆v.

Аҕvҕх аархаразv іхvіанv іqоуп:

1. История абхазского народа Ч. I, (часть II готовится к печати).

2. Атҕаҕуа.

3. Абхазские народные приметы о погоде, суеверий, поверий и др.